

XIX. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI HAKKINDA BAZI TESPİTLER

Özge ÖZTEKİN

Özet: XIX. yüzyıl Türk edebiyatı, altı yüz yıldır süregelen klasik gelenekle birlikte yeni edebî adımların da atıldığı bir dönemdir. Hem eski edebiyat tarihinin hem de yeni edebiyat tarihinin kaynakları, 'eski' ile 'yeni'nin bir arada olduğu bu ortak devir için gayet ayrıntılı bilgi verirler. Bu makalede amacımız; o kaynakların bir tekrarını yapmak değil, ulaşabildiğimiz divanlardan yaptığımız derlemelerle eser üzerinden döneme bakmak ve şiirin ne söylediğini göstermektir. XIX. yüzyılda yazılmış divanlarda geçen bazı gazeller ve/veya musammatlar (özellikle tahmisler) üzerinden yeniden yazma ile gerçekleşen nazire geleneği, tarih manzumeleri ve müşterek gazeller, biçim-tür ayrımını yeniden sorgulamamıza neden olan kaside-mesnevi bağlantıları, basılan eserler için yazılan takrizler, hamilik geleneği, şairlerin birbirleri ve/veya eserleri hakkında söyledikleri ifadeler bu bağlamda dikkati çeken unsurlardır. Makale, tespit edilen bu konular/sorunlar üzerinden XIX. yüzyıl klasik Türk edebiyatıyla (özellikle tarihlerle) ilgili tespitleri içermektedir.

Anahtar kelimeler: Klasik edebiyat, XIX. yüzyıl, Divanlar, şiir, tarihler.

Some Observations on 19th Century Divan Literature

Abstract: The XIXth Turkish Literature is a period in which new steps have been taken along with the tradition of classical poetry that has lasted for six hundred years. Both the basic sources of the classical and modern literatures give very detailed information for this common period that 'old' and 'new' are together. Our aim in this article is not to reproduce the information given by those sources. We will look at the works we have made from the Divans we can reach through the works and we will show what poetry says. 'Nazire's that realized with re-writing through some ghazels and/or 'musammat's (especially 'tahmis'es), poems spoken by more than one poet, history poems, connection of 'kaside'- 'mesnevi' re-questioning the distinction between form and genre, 'takriz'es spoken for printed works, tradition of patronage, views of poets about each other and their works in the 'divan's are remarkable elements in this context. An assessment will be made through these identified elements.

Key words: Clasiccal literature, XIXth century, Divans, poem, history poem.

Giriş

Klasik ve modern Türk edebiyatı araştırmalarına kaynak olan sayısız eser; dönem, saha, edebiyat alanı, şair/yazar, metin, nazım-nesir, tür-şekil vb. pek çok bağlamda başlangıçtan bugüne uzanan edebî gelişimi gayet ayrıntılı olarak anlatırlar. Edebî eserler (divanlar, mesneviler, şiir mecmuaları, mensur eserler), edebiyat bilgi ve teorileriyle ilgili eserler, biyografik eserler (tezkireler, şakaiku'n-nu'maniyyeler vb.), Osmanlı tarihleri, ansiklopedik eserler, kavram

ve terim sözlükleri, genel sözlükler, edebiyat tarihleri, antolojiler, kataloglar; özellikle klasik edebiyat açısından bahsi geçen temel kaynaklardır¹.

Bu temel kaynaklar içerisinde bilhassa edebiyat tarihleri, Tanzimat sonrasında Cumhuriyet Türkiyesine uzanan süreçte kaleme alınmış pek çok örneğiyle, önemli bir yol haritası çizmektedir. Aralarında türlü yönlerden başarılı öncü ve özgün denebilecek örnekler olduğu kadar, birbirinin tekrarı ve/veya özeti sayılabilecek örnekler de vardır. Söz konusu kaynaklar, XIX. yüzyıldaki edebî durum hakkında da birçok şey söylerler². Peki ya dönemin yazın hayatını herhangi bir edebiyat tarihinden değil de, bizzat o devirde kaleme alınmış edebî eserlerden biri olan divanlar üzerinden okumak istersek? O takdirde, beyitlerde

- ¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Levend, A.S. (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: TTK; İsen, M. – Macit, M. – Horata, O. – Kılıç, F. – Aksoyak, İ. H. (2002). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafik.
- ² XIX. yüzyılın edebî görünümü için bk. Gölpınarlı, A. (1955). *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri*. İstanbul: Varlık; Banarlı, N. S. (1977). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı; Mazioğlu, H. (1982). “Türk Edebiyatı (Eski)”, *Türk Ansiklopedisi XXXII*, 132-135; Cengiz, H. E. (1983). *Divan Şiiri Antolojisi*. Ankara: Bilgi; Tanpınar, A. H. (1988). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan; Ünver, İ. (1988) “XIX. Yüzyıl Divan Nazım ve Nesri”, *Büyük Türk Klasikleri*, 8, 99-300; İsen M. – Kurnaz, C. (1992). “XIX. Yüzyıl Divan Şiiri”, *Türk Dünyası El Kitabı Üçüncü Cilt: Edebiyat*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 208-221; Muallim Naci. (1995). *Osmanlı Şairleri*. C. Kurnaz (Haz.), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı; Gibb, E.J.W. (1999). *Osmanlı Şiiri Tarihi I-V* (A. Çavuşoğlu, Çev.). Ankara: Akçağ; Turan, L. (1999). “XIX. Divan Şiirinde Yenileşme Temayülleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12, 153-161; Özgül, M. K. (2000). “Divan Arasında Kurutulmuş Margaritler”, *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 3-53; a.g.y. (2004). “Geç Dönem”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, VI, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1-353; a.g.y. (2006). “Şark Ekspresi’yle Garb’a Sefer”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, II, Ankara: Kültür Bakanlığı, 601-660; a.g.y. (2006). *Divan Yolu’ndan Pera’ya Selametle - Modern Türk Şiirine Doğru*. Ankara: Hece; a.g.y. (2012). *19. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ*. Ankara: Kurgan Edebiyat; Horata, O. (2002). “Tarihi Gelişim - XIX. Yüzyıl”, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafik, 150-161; a.g.y. (2009). “XIX. Yüzyıl: Klasik Edebiyatta Klasik Sonrası Dönem”, *Has Bahçede Hazan Vakti*. Ankara: Akçağ, 257-274; Enginün, İ. (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh, 452-458; Halman, T.S. – Horata, O. – Çelik, Y. – Kalpaklı, M. – Korkmaz, M. R. – Oğuz, M. Ö. (2006). *Türk Edebiyatı Tarihi*. 4 Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı; Şentürk, A. A. – Kartal, A. (2007). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh; Özgül, M. K. – Arkoğlu, İ. – Demir, R. – Yılmaz, O. – Köksal, M. F. (2012). *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi; TDVİA (www.tdvia.org), TEİS (www.turkedebiyatisimlersozlugu.com). Adı geçen edebî döneme ait bir değerlendirme için ayrıca bk. Öztekin, Ö. (2016). *XIX. Yüzyılda İstanbul: Kent Mimarisini Şiir Üzerinden Okumak*. Ankara: Ürün, 75-104.

sunulan örüntüleri kendi bağlamları içerisinde görmeye, görünenin ne olduğunu anlamaya ihtiyacımız vardır.

XIX. yüzyıla ait bazı divanlardaki kimi şiirler (kasideler, mesneviler, musammatlar, müşterek gazeller, nazireler, manzum takrizler, tazminler, tarih manzumeleri), devrin edebiyat dünyasına dair veriler ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yazımız, bu noktadan itibaren iki bölüm halinde ilerleyecek. Önce ‘Tarih Manzumeleri Dışındaki Şiirler’den bahsedilecek, sonra ‘Tarih Manzumeleri’ne değinilecek. Metinlerde geçen veriler üzerinden edebî çizgiyi izlemek, çağın yazın dünyasındaki bakış açısını edebiyat tarihi kitaplarının hemen yanibaşında bizzat üretilen esere çevirerek, “şiir ne söylemiş” sorusuna cevap olabilecek yeniden okuma biçimleri de geliştirecektir. Sahip oldukları çok yönlü zengin malzeme ile birer kaynak eser olan divanlar böyle bir yeniden okumaya açık yapıdadırlar³.

Tarih Manzumeleri Dışındaki Şiirler

Divanlarda geçen şiirlerden, dönemin edebî durumu hakkında tespit ettiğimiz bilgileri aşağıda paylaşıyoruz:

Klasik şiir geleneğinin sürekliliği açısından önemli bir faktör olan nazire geleneği bu yüzyılda da sürmektedir. Özellikle gazeller arasında sayısız nazire örneği vardır. Zîver Paşa’nın aşağıdaki beytinde yaptığı çağrı, naziredeki ‘metinlerarası’ alışveriş vurgusunu şairler üzerinden verirken; İstanbullu Eşref, muhatabına meydan okur gibi bir tavırla şiirinin tanzir edilmesini istemektedir:

Takdîm kıl bu nazmı cenâb-ı Lebîbe kim

Şâ’irler içre böyle olurmuş alışveriş

Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 82)

Ğazel tarzında gör zâhir ne söyler Eşref-i sâhir

Getir inkâr eden şâ’ir görünsün söyle tanzîrin

İstanbullu Eşref (Elmacı, 2016, s. 240)

Bir önceki yüzyılda Sümbülzade Vehbî’nin “suhan” kasidesine, XIX. yüzyılda Hanyalı Nûrî “Tahmîs-i Suhaniyye-i Vehbî-i Sümbül-zâde” adlı şiiriyle karşılık vermektedir. Alıntı ve yenidenyazma şeklinde metinlerarası bir özellik taşıyan bu nazire, seksen altı bentten meydana gelmiş olup son bendi şöyledir:

³ Şiir metinlerinin imlası alıntılanan her kaynağa göre değişiklik gösterdiği için, ulaşılan otuz dokuz divandan seçilen örneklerde standart bir yazım düzeninin uygulanması yoluna gidilmiştir. Bu nedenle, şiir alıntılarının imlasında şairlerin yaşadığı çağ (XIX. yüzyıl) göz önünde bulundurularak mümkün olduğu kadar günümüz Türkçesine göre okunmuştur. Çeviriyaşı işaretleri kullanılmamış; uzun ünlüler “â, î, û, Â”, labial hı “h^v”, nazal n ve gayın harfleri “ñ, ğ, Ğ”, ayın harfi ve hemzeler “” olarak gösterilmiştir.

Nûriyâ mühr-i sükûn ur sıfat-ı cevherde
 Yok yere medh-i 'adem eyleme kâğıdlarda
 Bendeñiz söyleyemem gayrı yeter bu yerde
 Vehbiyâ lâl olurum vasf-ı leb-i dil-berde
 Deheni tengi degildir bilirim cây-ı suhan

Hanyalı Nûrî (Aydın, 2009, s. 386)

Klasik şiirin kuruluş sürecinden itibaren, biçim-tür ayrımının iç içe girdiği bazı mesnevi-kaside örnekleri görülür. XIX. yüzyılda da Hâtif, divanındaki “Kasîde-i Ramazâniyye Der-Sitâyiş-i Sultân Mahmûd” başlıklı ve mesnevi formunda kafiyeli şiirinde kasideyi ‘tür’ olarak vermektedir:

Ramazâniyye deyü söylememiş bir şâ'ir
 Mesnevîde bu kasîdem olur elbet fâhîr

Hâtif (Önal, 2010, s. 210)

Yenişehirli Avnî, “Kasîde Der-Medh-i Sâmi Paşa” başlıklı ve mesnevi formunda kafiyeli şiiriyle memduhunu övmektedir:

Fahrî'l-vüzerâ vezîr-i yektâ
 Zünnûn-ı zamâne Sâmi Paşa

Yenişehirli Avnî (Turan, 1998, s. 527)

Zîver Paşa'nın “Muhammes Berây-ı Kasîde” başlıklı ve Safvetî Paşa medhindeki şiirinde de, kaside bir ‘tür’ olarak övgüyü işaret etmektedir:

Şimdi bir âsaf-ı zî-şân u keremkârın İlâh
 Zât-ı 'âlîsini kılmış güher-i devlet ü câh
 Himmeti celb-i hazâ'inde yegâne her gâh
 Kıldı mâliyye umûrunda muvaffak Allâh
 Hazret-i Safvetî Paşayı be-vefk-i dil-hâh

Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 733)

Dönemi anlatan edebiyat tarihi kaynaklarında sözü edilen kaside yazımındaki düşüşe paralel olarak, aynı devrin divanlardan seçilen aşağıdaki beyitlerde de kasidenin tercih edilmediği görülmektedir:

Târîh ü kasâ'idle Refî'â oyalanma
 Sâbit gibi icrâ-yı hüner eyle gâzelde

Refî'-i Kâlâyî (Alpaydın, 2007, s. 375)

Nâ-merd olayım söyler isem 'ind-i Hudâda
 Şimden gerü târîh ü kasîde küberâya

Şeref Hanım (Arslan, 2002, s. 512)

Takriz geleneği bu yüzyılda da devam etmektedir. Şevkî, *Âdâb-ı Kudât* isimli kitap için yazdığı “Şerîf Kâmil Efendinin Âdâb-ı Kudât-nâm Risâle-i Manzûmelerine Nazm Olunan Takrîzdir” başlıklı şöyle demektedir:

Ahsen-i vech üzre bu manzûmeyi tertîb edip
 Eyledi Âdâb-ı Kudâtı zihî hall ü beyân
 Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 405)

Sâ'ib Efendi, *Nazîf Divanı* için yazdığı takrizde şöyle söylemektedir:

İhvâna kıldı pendî kim diñledi begendi
 Yaptı Nazîf Efendi medh-i resûlde dîvân
 Sâ'ib Efendi (Elaldı, 2005, s. 277)

Senîh, “Vâsîf Bey Merhûmuñ Beytini Bir Beyt-i Evvel İle Tazmîndir” başlıklı kıt'asında; Enderunlu Vâsîf'in beytini tazmin ederek önüne bir beyt daha ekler:

Gülbün-i nâzım için baña rekâbet edeniñ
 Hâr-ı âzâr-ı kazâ sînesini incitsin⁴
 Bülbül-i dil-şodeniñ bergine gözler dikenîñ
 Sahn-ı gülzâr-ı ümidinde dikenler bitsin
 Senîh (Okyay, 2005, s. 243)

Şiir seven ve şairi koruyan hamî padişah geleneği, XIX. yüzyılda II. Mahmut ile sürmektedir. Kendisi de Adlî mahlasıyla şiir söyleyen bu hükümdarın şairlere mektup yazarak onları huzuruna davet ettiği, Benderli Cesârî'nin şu beytinden anlaşılmaktadır:

Geldi mektûbuñ baña ey 'Adlî-yi sâhib-şi'âr
 Hâtırım kılmışsın istifsâr olasın ber-hudâr
 Benderli Cesârî (Akkuş, 2010, s. 651)

Çağdaş şairlerin birbirleri hakkında görüş bildirdikleri, birbirlerinin eserlerinden söz ettikleri, yerine göre birer edebî tenkit sayılabilecek şiirlere bu yüzyılda da rastlanmaktadır. Örneğin Selanikli Âkîf, Enderunlu Vâsîf'in şairlerin sevinç baş tacı olduğunu düşünmektedir:

'Âkîf cenâb-ı Vâsîfa pey-revlik eyle kim
 Şâ'irleriñ o tâc-ı ser-i ibtihâcıdır⁵
 Selanikli Âkîf (Aydoğan, 2008, s. 177)

Enderunlu Vâsîf da, Pertev için şunu söylemektedir:

Dünyâda Pertev-i hoş-gû gibi şâ'ir olmaz
 Yok eger var ise bir tane gelir hâtırma
 Enderunlu Vâsîf (Gürel, t.y, s. 350)

Şevkî, şiirde Bursalı İffet'in takipçisi olduğunu dile getirmektedir:

Edip pey-revlik ey dil 'İffet-i merhûma bu fende
 Okuduk defter-i 'irfân-ı dehri anladık bildik
 Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 557)

⁴ kazâ sinesini: kazâ-yı sîne seni.

⁵ tâc-ı ser-i: tâc-ser

Hanyalı Kâmî, memleketlisi Hanyalı Nûrî'den şu şekilde bahsetmektedir:

Suhan-ı Nûrî-i üstâdîma pey-rev olsam
Berk-i elfâzım ile hirmen-i a'dâ tutuşur
Hanyalı Kâmî (Akyol, 2005, s. 233)

Râşid İbrâhîm; Zîver Paşa gibi bir şairin gelmeyeceğini, İrfân Paşa'nın şiir ve inşada benzersiz olduğunu söylemektedir. Şefik Bey'in kendisine verdiği İzzet Divanı'ndan ise, "iltifat etti" diyerek söz etmektedir:

Hazret-i Zîver Efendi gibi gelmez Râşid
Hâmesi tûtî-i hoş-lehçe-i güftâr-ı hayâl
Çok şâ'ir ü münşîleri gördüm bu zamânda
Yok zann ederim Hazret-i 'İrfâna müdânî
Şefik Bey iltifât etdi baña Dîvân-ı 'İzzetle
Mu'azzez eylesin Mevlâ anı ikbâl ü devletle
Râşid İbrâhîm (Çetin, 2006, ss. 241, 290, 295)

Mahmûd Celâleddin Paşa, genç şair Hüseyin Vassâf'ı şöyle anlatmaktadır:

Manzûmeler yapardı Celâle rekâbeten
Görmüş olaydı şâ'ir-i Vassâf gerdeniñ⁶
Mahmûd Celâleddin Paşa (Koçver, 2008, s. 163)

Aynî; bir beytinde Fıtnat Hanım ve Leylâ Hanım'ın, diğer beytinde ise Gâlib Pertev ve Nedîm'in takipçisi olduğunu ifade etmektedir:

Fıtnat u Leylâmîñ oldum ben de 'Aynî pey-revi
Sûret-i 'âkilde Mecnûnvâr kendin gösterir
Gâlib ü Pertev Nedîme pey-rev olduñ 'Ayniyâ
Bu suhan-gû tab' ile eş'âr-ı dil-cûlarla sen
Aynî (Arslan, 2004, ss. 129, 193)

Leylâ Hanım bir beytinde, yazdığı şiirleri hayatta iken dayısı Keçecizâde İzzet'in tashih ettiğini belirtmektedir. Bir diğer beytinde ise, Nesîbâ Hanım'ın şiirini kendisinininkinden daha üstün tutmaktadır:

'İzzet kuluñ ki dâ'im tashîh ederdi şî'rim
Şimdi burada yok kim olsun bana niğebân
Ey dil ma'ârif ehli Nesîbâ-yı şâ'iri
Görse bakar mı sendeki eş'âra bir dahi
Leylâ Hanım (Arslan, 2003, ss. 189, 307)

⁶ şâ'ir-i: şâ'ir

Şeref Hanım, Leylâ Hanım ile Fıtnat Hanım'ı takdir etmektedir:

Hâh u nâ-hâh Şerefiñ kadrini bilsin yârân
 'Âleme bir dahi Leylâ ile Fıtnat gelmez
 Şeref Hanım (Arslan, 2002, s. 347)

Nakiyye Hanım, teyzesi Şeref Hanım'ın şairliğini şöyle övmektedir:

Şerefveş bir suhan-gûyâ seniñ haddiñ mi pey-revlik
 Saçar etrâfa şi'rinden çün ol âteş-nisâr âteş
 Nakiyye Hanım (Şentürk, 2010, s. 178)

Tırnakçızâde Ziver Bey, Feride Hanım'dan şu şekilde bahsetmektedir:

Bahâr-zâde-i dânişveriñ kerîmesidir
 Suhan-şinâs u hünerver Ferîdetü'l-eyyâm
 Nisâda ehl-i suhan nâdirâtandır anı
 Hudâ o pîr-i suhandâna eylemiş in'âm
 Tırnakçızâde Ziver Bey (Çağlayan, 2006, s. 76)

Osman Nevres, Namık Kemâl'i arası iyiyken ayrı kötüyken ayrı anar:

Eger gûş eyleseydi Nâmık-ı mu'ciz-beyân Nevres
 Olurdu zevk-yâb elbet bu nazm-ı nev-zemînimden
 Selâset şartdır inşâda tab'-ı nâzıma Nevres
 Ne hâsil ehl-i zevke tumturâk-ı kilk-i Nâmıktan
 Osman Nevres (Özgül, 2016, ss. 332, 340)

Müşterek gazel söyleme geleneği, XIX. yüzyıl edebiyatının önemli özelliklerindedir ve pek çok divanda karşımıza çıkar. Örneğin Mâhir'in İzzet ile birlikte söylediği gazelin ilk iki beyti şöyledir:

Bâd-ı âhımdır siyeh zülfüñ perîşân eyleyen
 Sûz-ı bülbüldür gülü inbîkde sûzân eyleyen
 Mâhir (Batği, 2012, s. 299)

Bâ'is-i ser-geşteñi kadd-i keder ey serv-i sehî
 Şevk-i hüsnüñdür sirişk-i çeşmi seylân eyleyen
 İzzet (Batği, 2012, s. 300)

Ziver Paşa'nın Râgıb Paşa ile söylediği müşterek gazelin ilk beyti şudur:

Z. Nâmûsdur mecâz hakîkat gürûhuna
 R. Oldu rumûz merd-i dile isti'âre 'âr
 Ziver Paşa (Arslan, 2009, s. 108)

Trabzonlu Emin Hilmî'nin Şâkir Şevket Efendi ve Mehmet Fevzî Efendi ile söylediği müşterek gazellerin ilk beyitleri şöyledir:

- H. Bir nâzenîn zümre-i hûbândır o şüh⁷
 Ş. Bir nev-resîde verd-i gülistândır o şüh
 H. 'Ârızın dâ'ire-i bâğ-ı bahâdır güzelim
 F. Dehenin gonce-i gülzâr-ı safâdır güzelim

Emin Hilmî (Duman, 2010, ss. 341, 389)

İzmirli Rûmî'nin Senîh Efendi ve Mahmut Nedîm Paşa ile birlikte söylediği müşterek gazellerin ilk beyitleri şöyledir:

- R. Kûy-ı visâl-i yâr penâhım degil midir
 S. Ol âsitân cây-ı refâhım degil midir
 R. Rindlerin saff-ı ni'âli olalıdan yerimiz
 N. Zîr ü bâlâya kavuk sallamaz oldu serimiz

Rûmî (Taşkın, 2003, ss. 119, 124)

Sırrî Hanım'ın ablası İffet Hanım ile söylediği müşterek gazelin ilk beyti şudur:

- İ. Râh-ı tahkîke girip pâyâna erdim çok şükür
 S. Mahzen-i 'aşkı bulup 'irfâna erdim çok şükür
 Sırrî Hanım (Açıl, 2005, s. 215)

Reşîd Paşa'nın Nazif Bey ile birlikte söylediği müşterek gazelin ilk beyti şudur:

- R. Bir selâm göndermiş olsam yâre ma'nâsız mıdır
 N. 'Arz-ı ihlâs eylesem dildâra ma'nâsız mıdır

Reşîd Paşa (Söylemez, 2016, s. 198)

Hersekli Ârif Hikmet'in Namık Kemâl, Hâlet Bey ve Kâzım Paşa ile birlikte söylediği müşterek gazelin birinci ve üçüncü beyitleri aşağıdadır:

- Kâzım 'Âleme erbâb-ı 'aşkın i'tibârın görmedik
 Kemâl Câh ile ehl-i kemâlin iştihârın görmedik

...

- Hâlet Tâ ezelden teşne-leb sahrâ-neverd-i mihnetiz
 Hikmet Biz bu vâdî-i cünûnuñ cûy-bârın görmedik

Ârif Hikmet (Şahin, 1994, s. 260)

Fatîn'in, Senîh ve Ziyâ ile söylediği müşterek gazelin ilk iki beyti aşağıdadır:

- Fatîn Gönlüm şikenc-i zülf-i siyehkâra düşmesin
 Senîh Kâfir misâli halka-i zünnâra düşmesin
 Ziyâ Zinhâr o âhû-yı haremi sayd için gönül
 Fatîn Deşt-i belâda pençe-i âzâra düşmesin
 Fatîn (Erdoğan, 2007, s. 118)

⁷ nâzenîn: nâzenîn-i

Şiirde eski-yeni karşılaş(tır)ması, özellikle Tanzimat'la başlayan süreçten itibaren, dönemin edebiyat dünyasında oldukça fazla yer bulmuştur. Ahmed Cevdet Paşa, bu konudaki fikrini esprili bir dille örneklendirmektedir:

Eski sözde olsa da envâ'-ı mazmûn-ı müfîd
İ'tibâr etmez aña âlufte-i tarz-ı cedîd

‘Âşıkâ bâd-ı sabâ bir peyk-i çâbük-seyr iken
Kalmadı hâcet aña çün telğıraf oldu bedîd

Ahmed Cevdet Paşa (Yıldıran, 1994, s. 225)

Bursalı Eşref Paşa, şiir açısından eski günlere hasret duymaktadır:

Hissedir kıssa-i Şeh-nâme ile Firdevsî
Ehl-i nazma ne kadar var idi hürmet akdem

Hele tezlîl-i suhan hîç degildir mesbûk
Şi're hep râğbet ederler idi eslâf-ı ümem

Söz ayağa düşüp oldu der-i ma'nî pâ-mâl
Anı baş üzere tutarlar idi hep Rûm u 'Acem

Eşref Paşa (Tanrıbuyurdu, 2006, s. 62)

Bursalı İffet ise, yüzünü yeniye dönmüş gibidir:

Şu'arâ-yı selefê hâsılı taklîd etmem
Tâb-ı meh-tâbdaki şem'a ziyâsın çekemem
İffet (Arslan, 2005, s. 78)

Döneme damgasını vuran kurullardan biri, Temmuz 1850'de (Ramazan 1266) açılan Encümen-i Dâniş'tir. Kurul, Arapça-Farsça ile birlikte özellikle Fransızca eserler ağırlıklı olmak üzere pek çok tercüme projesine imza atmıştır. Kâmil Paşa, Zîver Paşa, Lebîb gibi isimlerden oluşan Encümen-i Dâniş için bir mesnevi kaleme alan Şeref Hanım, üyeleri saydıktan sonra şöyle söyler:

Bunca ehl-i hüner erbâb-ı ma'ârif hâsıl
Cümlesi Encümen-i Dânişe oldu dâhil
Şeref Hanım (Arslan, 2002, s. 487)

Tarih Manzumeleri

Yüzyılın edebiyat dünyasına tarih manzumeleri eşliğinde kronolojik bir yolculuk yapıldığında ise şu verilere ulaşılmaktadır:

M.1804'de (H.1219) *Divan*'ını tertip eden Hanyalı Nûrî, konuyla ilgili olarak yazdığı manzumesinde bu düzenleme için şu tarihi düşürür:

Çıkdı on beytimiz bu târîh için
Buldu dîvânımız bizim de nizâm [1229 – 10 = 1219]
Hanyalı Nûrî (Ayдын, 2009, s. 1189)

Mart 1807'de (Muharrem 1222), Hoca Neş'et Efendi vefat eder. Enderunlu Fâzıl, bu ölüme şöyle tarih düşürür:

'Aşkile neş'e bulup hazrete cân atdırmağa
Yazdı Fâzıl belî târîhini 'âşık Neş'et [1222]
Enderunlu Fâzıl (Divan, 1258, s. 8)

Eylül 1807'de (Receb 1222), şair-vak'anüvis Pertev Efendi vefat eder. Dönemin şairlerinden Sürûrî ve Keçecizâde İzzet bu ölüme şu tarihi düşürürler:

Mısra'-ı târîhdir âh-ı şerer-pâş-ı kalem
Şâ'irânîñ şem'-i ümmîdinde Pertev kalmadı [1222]
Sürûrî (Uslu, 2007, s. 271)

Şu'arâ yazdı cevherî târîh
Pertevî gitti şem'-i aklâmîñ [1222]
Keçecizâde İzzet (Şahin, 2004, s. 247)

Nisan 1809'da (Rebî'ü'l-evvel 1224), Sünbülzâde Vehbî vefat eder. Dönemin şairlerinden Sürûrî, Keçecizâde İzzet ve Pertev Paşa şöyle tarih düşürürler:

Ġam-güsâr idi Sürûrî aña her târîhde
Cennet olsun rûhuna Vehbî Efendiniñ mekân [1224]
Sürûrî (Uslu, 2007, s. 218)

Rihlet etdikde Rebî' içre yazıldı târîh
Gülşen-i cennet ola mesken-i Sünbülzâde [1224]
Keçecizâde İzzet (Şahin, 2004, s. 240)

Böyle verdi hâtif-i kudsî haber-i târîhini
Rûh-ı Vehbî sidre-i kurbu sezâ kıldı makâm [1224]
Pertev Paşa (Divan, 1256, s. 13)

M.1813'te (H.1228), şair-hattat İhyâ vefat eder. Keçecizâde İzzet, onun ölümüne şu tarihi düşürür:

Şu'arâ fevtine yazdı târîh
İntikâl eyledi şâ'ir İhyâ [1228]
Keçecizâde İzzet (Şahin, 2004, s. 234)

Şubat 1814'te (Safer 1229), şair-müverrih Sürûrî vefat eder. Keçecizâde İzzet, onun ölümü için şöyle tarih düşürür:

Te'essüf eyleyip üstâdına 'İzzet dedi târîh
Sürûrîniñ vefâtı mûcib-i hüzn oldu ahbâba [1229]
Keçecizâde İzzet (Şahin, 2004, s. 253)

M.1821'de (H.1237), *Takdîmetü Ragâ'ibi'l-Furkan fî Tercemeti Ġarîbi'l-Kur'an* ile *Siyer* yazarı Mehmed Said Efendi vefat eder. Keçecizâde İzzet, Kur'an sözlüğünü çeviren ve Siyer'inin ilk nüshasını kendisine ithaf eden "kitapçı" lakaplı Said Efendi'nin ölümü üzerine bir tarih manzumesi yazar:

Sa'îd Efendiniñ elbet yazardı târîhe
 Göreydi hâme-i inşâsını eger Vassâf
 Ğarîb Terceme kıldı Luġât-ı Kur'âmı⁸
 Muvaffak olmamış ol emre pîş-ez-în eslâf
 Edip tevessül-i rûh-ı rüsül Siyer yazdı
 Fakîre eyledi evvelki nüshasın ithâf

...

Vücûdu nüsha-i mergûbe-i fazîlet idi
 Kitâbcı şöhretini zâtı eyledi işrâf

...

Nihâyet etdi fenâdan mükedderen rihlet
 Bekâda eyleye Allâh mazhar-ı eltâf

Kemâl-i hüzn ile 'İzzet dedim bu târîhi
 Sa'îd-i pür-hüneri eyledi cihân itlâf [1237]

Keçecizâde İzzet (Şahin, 2004, s. 228)

M.1824'te (H.1240), Enderunlu Vâsîf vefat eder. Yakın arkadaşı Keçecizâde İzzet, onun ölmeden önce eserlerini yaktığını ve *Gülşen-i Efkâr* adlı divanının da yanan eserler arasında olduğunu belirterek (oysa şairin ölümünden on yedi yıl sonra, eser İstanbul ve Mısır'da basılacaktır) ölümüne şu tarihi düşürür:

Mîr Vâsîf dem-i fevtinden olunca âġâh
 Yakdı âsârını da cân-ı ehîbbâ gibi âh

...

Baksaña Gülşen-i Efkârını etdi sûzân
 Eylemiş bâġ-ı fenâdan ne kadar istikrâh

...

Şu'arâ mâtem edip yazdı mücevher târîh
 Rûh-ı 'Osmâna ede Vâsîfi terfîk İlâh [1240]

Keçecizâde İzzet (Şahin, 2004, s. 231)

M.1825'te (H.1241), *Divan*'ını tertip eden Keçecizâde İzzet, konuyla ilgili yazdığı manzumesinde bu düzenlemeye şöyle tarih düşürür:

Alkış sezâdır târîh-i tâma
 Oldu müretteb Dîvân-ı 'İzzet [1241]

Keçecizâde İzzet (Şahin, 2004, s. 5)

Aġustos 1829'da (Safer 1245), Keçecizâde İzzet vefat eder. Aynı yıl içinde Dâniş Mehmed ve Buharalı Kirâmî de hayatını kaybeder. Leylâ Hanım, dayısı

⁸ Ğarîb: Ğarîb-i

ve hocası Keçecizâde için; İbrâhîm Şefik, adı geçen bu üç şair için; Şeyhülislam Ârif Hikmet ise, sadece Keçecizâde İzzet için şu tarihleri düşürürler:

Yazdı Leylâ hûn-ı eşk-i çeşm ile târîhini
Hây dünyâdan meded ‘İzzet Efendi gitdi âh [1245]
Leylâ Hanım (Arslan, 2003, s. 217)

Söyledim târîh-i fevtin anlarıñ şimdi Şefik
‘İzzet ü Dâniş Kirâmî eyledi me'vâyı cûy [1245]
İbrâhîm Şefik (Çapan, 2012, s. 83)

Kayd-ı târîhi olup hüzn-âldûd
‘İzzet-i şâ'ire de kıydı cihân [1245]
Şeyhülislam Ârif Hikmet (Divan, 1283, s. 11)

M.1837’de (H.1253), Aynî vefat eder. Râşid İbrâhîm şöyle tarih düşürür:

Bir gelip gitdi bu târîhde gelmez misli
H’âce ‘Aynî gözünü yumdu fenâ ‘âlemden [1252 + 1 = 1253]
Râşid İbrâhîm (Çetin, 2006, s. 164)

Yine aynı yıl, *Sünbülzâde Vehbî Divanı* matbu olarak Mısır Bulak’ta basılır. Şevkî, “Berây-ı Tab’-ı Dîvân-ı Nâzım-ı Tuhfe-i Sünbül-zâde Vehbî-i Merhûm” başlıklı şiirinde bu divanın basımına şu tarihi düşürür:

Zihî Dîvân-ı Sünbül-zâde Vehbî kim olup matbû
Açıldı gonce-i şî’riñ Bahâristân-ı ‘irfânı
Gülistândan usandıñsa oku Şevkî bu târîhi
Basıldı oldu şâd-âb sünbülîstân Vehbî Dîvânı [1253]
Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 669)

M.1839’da (H.1255), *Keçecizâde İzzet Divanı (Bahâr-ı Efkâr)* matbu olarak Mısır Bulak’ta basılır. Şevkî, “Berây-ı Tab’-ı Dîvân-ı Keçeci-zâde ‘İzzet Mollayı Merhûm” başlıklı şiirinde bu divanın basımına şöyle tarih düşürür:

Mısırdan kand-ı şî’ri geldi ‘İzzet Mollâniñ matbû
Suhanver şâ’iriñ tab’ı ola tûtî gibi gûyâ
Hudâ şâd eyleye rûhın dedim târîhini Şevkî
Basıldı elli beşde ‘İzzetiñ Dîvânı nev-a’lâ [1255]
Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 669)

M.1840’da (H.1256), Molla Fenârî’nin *Kitâbu’l-Mantık* adlı Arapça eserini tahrir eden Şevkî “Berây-ı Tahrîr-i Kitâb-ı Fenârî Ez-Fenn-i Mantık” başlıklı şiiri ile bu yazıma tarih de düşürür:

Eyleyip Hazret-i Allâh tevfiğ
Nûsha-i Mantıkı yazdım ra’nâ

...

Söyledim tâm olıcak târîhin
 Oldu tahrîr bu Fenârî vâlâ [1256]
 Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 658)

M.1841’de (H.1257), *Esrar Dede Divanı* basılır. İbrâhîm Şefîk, bu basıma şöyle tarih düşürür:

Şeyh Gâlible şu dîvân sâhibi sırdâş olup
 Nice demler koydu bâlîn-i vefadâriye baş
 Söyledim târîhini ben tabî’atimce Şefîk
 Tab’ ile Esrârîñ oldu ‘âleme dîvânî fâş [1257]
 İbrâhîm Şefîk (Çapan, 2012, s. 83)

Eylül 1842’de (Şaban 1258), Abdülvahhab’ın âdap üzerine yazdığı bir eserini tahrir eden Şevkî “Berây-ı Tahrîr-i Kitâb-ı ‘Abdü’l-vahhâb Ez-Fenn-i Âdâb” başlıklı şiiri ile bu yazıma tarih de düşürür:

Bârekallâh Te’âlâ bu kitâb
 Ketb olup oldu tamâm u ‘alâ
 ...
 Oldu metn-i velediyye ya’nî
 Fenn-i âdâbdır makbûl hakkâ
 Anı şerh eylemiş ‘Abdü’l-vahhâb
 Eyleyip remz-i refîkiñ imlâ
 ...
 Mâh-ı Şâbânda tamâm etdim anı
 Hakkîñ ‘avniyle yazıp subh u mesâ
 ...
 Yazdı nev Şevkî kitâbı ra’nâ
 ‘Ömrüñü ede mezîd Rabb-ı Hudâ [1258]
 Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 660)

M.1842’de (H.1258), *Hâlet Efendi Divanı* basılır. Zîver Paşa, “Târîh-i Tab’-ı Dîvân-ı Hâlet Efendi” başlıklı şiirinde bu divanın basımına şöyle tarih düşürür:

Basıldı neşr için Dîvânçesi Hâlet Efendiniñ
 O merhûmuñ n’ola şâd etse rûhın işbu ihsânı
 ...
 Çıkar bir kez hesâb etseñ bu târîh-i güher-pîrâ
 Cenâb-ı Hâletiñ bu yıl basıldı işte dîvânı [1258]
 Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 469)

Yine M.1842’de (H.1258), *Aynî Divanı* basılır. “Târîh Berây-ı Tab’ u Temsîl-i Dîvân-ı Üstâd-ı Merhûm” başlıklı şiiriyle Râşid İbrâhîm ve ayrıca İbrâhîm Şefîk, bu divanın basımına şu tarihleri düşürürler:

Râşid budur hayrû’l-keâm mâ-kâl ü dil işte tamâm⁹
Dîvân-ı ‘Aynî tab’ına târihimiz târih-i tâm [1258]
Râşid İbrâhîm (Çetin, 2006, s. 165)

Gözedirken böyle bir târih buldum ey Şefîk
Şâ’irân baksın basıldı ‘Aynî Dîvânı bu yıl [1258]
İbrâhîm Şefîk (Çapan, 2012, s. 84)

M.1843’de (H.1259), Fehîm Süleymân’ın tercüme-telif tarzındaki *Sefînetü’ş-Şu’arâ* adlı eseri basılır. Ahmed Cevdet Paşa, “Târîh-i Tab’-ı Sefînetü’ş-Şu’arâ” başlıklı şiiriyle bu eserin basımı için bir tarih manzumesi yazar:

Fehîm Efendi-i deryâ-dil ü güher-zâ kim
Eder sefine-i tab’ı yem-i hünerde şinâ
Verince hâme-i ter deste ruhsat-ı tahrîr
Bırakdı lücce-i ma’nâya zevrak-ı ra’nâ

...

Ki ser-güzeşt-i selef serîr-i ‘ayân oldu
Hadîs-i tenezzül rahmetle medh olursa sezâ

Müsâ’id oldu havâ-yı hüner bu eyyâmda
Gider deryâ-yı kemâle Sefînetü’ş-Şu’arâ

Bu sâl sâhil-i itmâma geldi tab’ı şükür
Olunca himmet-i hâkân-ı bâdbân-ı vefâ

Cenâb-ı hazret-i ‘Abdü’l-mecîd-i Cem-pâye
Şeh-i serîr-i hilâfet hıdv-i bî-hem-tâ¹⁰

Basıldı sâye-i lutfuñda çün bu genc-i hüner
Bütün hünerdir ‘âlem sevindi buldu safâ

Sürûr ile dedi Cevdet de cevherîn târih¹¹
Basıldı müjde tamamen Sefînetü’ş-Şu’arâ [1259]

Ahmed Cevdet Paşa (Yıldıran, 1994, s. 104)

Yine M.1843’de (H.1259), mantık ile ilgili bir eser olan *Tasavvurât*’ı kaleme alan Şevkî, “Berây-ı Tahrîr-i Kitâb-ı Tasavvurât” başlıklı şiiriyle bu yazıma tarih de düşürür:

⁹ işte: –

¹⁰ hilâfet: hilâfet-i

¹¹ cevherîn: cevherîn-i

Tasavvur eyler iken bu cihânîñ ahvâlin
Cenâb-ı Hak bunu tab'ıma eyledi ilhâm

...

O anda ben dahi tahrîre eyleyip âgâz
Hezâr şevk u safâ ile etdim anı tamâm

....

Okuya cevher-i târîhi Şevkî tâlibdir
Tasavvurâtı bu yıl yazdım eyledim itmâm [1259]
Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 659)

M.1844'de (H.1260), *Nesîmî Divanı* basılır. Şevkî, “Berây-ı Tab’-ı Dîvân-ı Hazret-i Nesîmî” başlıklı şiirinde bu divanın basımına şöyle tarih düşürür:

Cihâna müjde etdim tab’-ı Dîvân-ı Nesîmîyi
Erince tab’ıma bir bûy-ı gül cân-ı Nesîmîden

Seher vakti dedim târîh-i tab’ın ‘andelîbâsâ
Basıldı gülşen-i dehr içre Dîvân-ı Nesîmîden [1260]¹²
Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 668)

M.1845'de (H.1261), Şâhidî'nin *Gülşen-i Vahdet* adlı eserini kaleme alan Şevkî “Berây-ı Tahrîr-i Kitâb-ı Gülşen-i Vahdet Ez-Te’lifât-ı Şâhidî-i Merhûm” başlıklı şiiri ile bu yazıma tarih de düşürür:

Cenâb-ı Şâhidî-i Mevlevî-i zü'l-ma'ârif kim
Velâyet gülsitânında bulup bülbül gibi şöhret

Güşâde eylemiş gül-gönce-i esrâr-ı ‘irfânı
Oku bu Gülşen-i Vahdet Kitâbın eyle gel dikkat

Zihî manzûmedir kim bahs eder vech-i dil-ârâdan
Basîret ehli ‘uşşâka olur âyîne-i hikmet

...

Yazıldı bî-bedel nev oldu tekmîl Gülşen-i Vahdet
Bu dem bir gül gibi ey dil yazıldı Gülşen-i Vahdet [1261]
Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 664)

M.1846'da (H.1262), Ahmed Kemal Efendi'nin Türkçe ve Farsça olarak yazdığı *Tekellüm Risalesi* basılır. Fatîn bu eser için şöyle tarih düşürür:

Ahmed Kemâl Efendi-i sâhib-kemâl kim
Matbû’-ı tab’-ı ehl-i suhandır makâlesi

...

¹² 1260: 1265

Te'lif kıldı sâye-i şâh-ı cihânda
Türkî vü Fârsîde Tekellüm Risâlesi

...

Bir mısra' ile söyledi târîhini Fatîn
El-hak latîf basıldı TekellümRisâlesi [1261 + 1 = 1262]
Fatîn (Erdoğan, 2007, s. 170)

Yine M.1846'da (H.1262), Mehmet Bey adında bir kişinin yardımıyla *Neccarzâde (Dülgerzâde) Rıza Divanı* basılır. Zâ'ik, "Târîh-i Tab'-ı Dîvân-ı Dülger-zâde" başlıklı şiirinde bu divanın basımına şu tarihi düşürür:

Bu dîvân himmet-i nüzhetle tedvîn olalı hâlâ
Teberrüh etmedi sükkâmî çarh-ı kîne-reftârîñ

Muvakkif oldu neşr ü tab' u teşmîle Muhammed Bey
Bu feyze himmeti sevk etdi Hakkî-i keremkârîñ

...

Rızâ Dîvânîmîñ tab'ıyla revnak geldi âfâka
Basıldı penc defter na't u nutku İbn-i Neccârîñ [1262]¹³
Zâ'ik (Karakoyun, 2007, s. 167)

M.1846 (H.1262) yılında ayrıca, Cevrî'nin *Hall-i Tahkîkât'*ı Şevkî tarafından kaleme alınır. Eser, Mesnevî'nin ilk on sekiz beytiyle yine içinden seçilen kırk beytin her birine beşer beyit eklenmesinden meydana gelmiştir. Şevkî, "Berây-ı Tahrîr-i Kitâb-ı Hall-i Tahkîkât Ez-Te'lifât-ı Cevrî-i Merhûm" başlıklı şiirinde bu yazıma tarih de düşürür:

Kitâb-ı Mesnevîden müntehâb elli sekiz beytiñ
Hezârân nükte-i 'irfâna her lafzı mahall oldu

Muhakkak Cevrî-i merhûm beşer beytiyle rabt etmiş
Demişdir Hall-i Tahkîkât zihî ma'nâsı hall oldu

...

Edip tahrîre bu Şevkî-i kemter şevk ile âgâz
Tamâm etdi mu'îni hazret-i 'azze vü cell oldu

Semâ'-ı câna erdi biş-nev ez-ney tâm-ı târîheş
Yazıldı Hall-i Tahkîkât ey dil bî-bedel oldu [1262]¹⁴

Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 665)

M.1847'de (H.1263) Es'ad Efendi, muhâdarat ilmine dair eserlerden biri olan *e1-Müstadraf min külli fennin mustazra'yı Mahmûdü'l-eser fi tercemeti'l-Mustazrafî'l-müste'ser* adıyla tercüme eder. Şairin II. Mahmut döneminde

¹³ penc defter: penç-i defter

¹⁴ 1262: 1263

başladığı bu çeviri, Sultan Abdülmecit zamanında tamamlandı. Zîver Paşa, “Târîh-i Tercüme-i Mustazraf” başlıklı şiirinde bu tercümeyle şu tarihi düşürür:

Üstâd-ı fenn-i saltanat ‘Abdü’l-mecîd Hân etmede
Bak ‘adle dâ’ir nüsha-i ‘âlem-pesendi tercüme

‘Ahd-i hümayûnuñda bir sadr-ı celîlü’l-kadriniñ
Mecmu’a-i âsârını eyler Hocendî tercüme

Bak cevher-i zâtı anıñ ‘âlem-bahâdır fazl ile
Eyler kitâb-ı midhatin hep Taşkendî tercüme

Beyne’l-efâzıl nâmına Es’ad Efendi denilir
Mustazrafı kıldı zihî sağ ola kendi tercüme

Ol mertebe lezzetli kim şehd-i ‘ibârâtı anıñ
Unutdurur okuyana ezvâk-ı kandi tercüme

...

Cevher-keş-i tahsîndir Zîver bu târîhim benim
Mustazrafı kıldı nevîn Es’ad Efendi tercüme [1263]

Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 544)

M.1848’de (H.1264), Leylâ Hanım vefat eder. Dönemin şairlerinden Şeref Hanım ve Zîver Paşa bu ölüme şöyle tarih düşürürler:

Sağ olaydı derdi Mecnûn fevtiniñ târîhini
‘Adne aldı gitdi Leylâ Hânımı Kays-ı ecel [1264]
Şeref Hanım (Arslan, 2002, s. 201)

Hudâ ikrâm-ı Mevlânâyı kılsın mahrem-i kabri
Cünûn-ı ‘aşk ile Leylâ Hânım mahv-ı vücûd etdi [1264]
Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 563)

Yine M.1848’de (H.1264) Murad Efendi, *Hulasatü’ş-Şürûh* adıyla yazdığı *Mesnevi* şerhini tamamlar. Şevkî, “Berây-i Hitâm-ı Şerh-i Mesnevî-i Şerîf Ez-Te’lîfât-ı Şeyh Murâd Efendi” başlıklı şiirinde eserin bitişine şu tarihi düşürür:

Dedi Şevkî hitâmına târîh
Bî-bedel Şerh-i Mesnevî-i a’lâ [1264]
Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 666)

M.1849’da (H.1265), yeni astronomi ilmi üzerine Hayatizâde Fâzıl Şerîf Efendi’nin çevirdiği bir kitap basılır. Dönemin şairlerinden Zîver Paşa, “Târîh-i Tercüme-i Fenn-i Cedîd-i Hey’et” başlıklı şiirinde; Şevkî ise “Berây-ı Tab’-ı Kitâb-ı Hey’et-i Cedîde Ez-Te’lîfât-ı Hayâtî-zâde Şerîf Efendi” başlıklı şiirinde bu basıma şöyle tarih düşürürler:

Hünerverdir ma’ârif sâhibidir hikmet ehlidir
Şehenşâh-ı zamân ‘Abdü’l-mecîd Hân-ı kerem-bahşâ

...

Yeñi Hey'et Kitâbın eyleyip te'lif bir Fâzıl
Mukaddem eylemişdi ol şehiñ dergâhına ihdâ

Hayâtî-zâde edip tercüme ol nüshayı kıldı
Tefâsirden bulup ba'zı mahalliñ bahsini îfâ

...

Ziyâ-yı necm-i âmâli şeh-i 'asrîñ ola pür-fer [1265]
Basıldı nüsha-i Fenn-i Cedîd-i Hey'et-i ra'nâ [1265]

Zîver Paşa (Arslan, 2009, ss. 594-595)

Bir zât-ı pür-ma'ârif ya'nî Hayâtî-zâde
Fâzıl Şerîf Efendi 'allâme-i güzîde

Te'lif edip risâle etdi beyân-ı hey'et
Deryâ-yı dilden ihrâc edip nice ferîde

İsmine dense lâyıkdır Hey'et-i Cedîde
Pür oldu anda zîrâ ebhâs-ı nâ-şinîde

...

Matbû'-ı 'âlem oldu târîh söyle Şevkî
Bâ-sad şeref basıldı bu Hey'et-i Cedîde [1263 + 2 = 1265]¹⁵
Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 667)

Yine M.1849'da (H.1265), Süleyman Dürrî'nin *Tuhfe-i Vehbî*'ye nazire olarak yazdığı *Tuhfe-i Güher-rîz*'ine Zîver Paşa bir takriz kaleme alır:

Kâtib-i nazm-ı mühimmâtı olan Dürrî kulu
Tuhfeyi tanzîrde gösterdi ra'nâ dürr-i nev

Eyledi takrîz Zîver söyledi târîh-i tâm
Tuhfe-i Dürrî Efendi oldu a'lâ dürr-i nev [1265]¹⁶

Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 605)

M.1852'de (H.1268), Nâfi'nin *Kitâb-ı Nâfi'u'l-âsâr Nevbâve-i Simârü'l-esmâr*'ı basılır. Zîver Paşa'nın bu tarihten iki yıl önce görüp okuduğu esere yazdığı takriz, tarih manzumesi şeklindedir:

Ma'ârif-zîb-i dîvân hazret-i Nâfi' Efendidir
Zihî bu nüshayı nazm ile edip 'âlеме ihdâ

...

Kelîle nâmına olan kitâbıñ çok hikâyâtın
Hüner erbâbına kıldı cihânda nazm ile iş'âr

İki sâl akdemi görmüş idim ol nüsha te'lîfin
O târîh üzre takrîzinde târîh eyledim imlâ

¹⁵ 1265: 1264

¹⁶ 1265: 1266

...

Dedim takrîzi te'lîf üzre Zîver iki kat târîh
 Yazıla Nâfî'î'n manzûmesidir Nâfî'ü'l-Âsâr [1268]¹⁷
 Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 608)

Yine M.1852'de (H.1268), *Mesnevi*'nin basımı üzerine Zîver Paşa “Mesnevî-i Şerîfî'n Tab'ı Târîhi” başlıklı şiirinde şöyle tarih düşürür:

Hazret-i Monla Celâleddindir
 Mürşid-i vâlâ-gürûh-ı mevlevî

Yâdigâridir o zât-ı ekremiñ
 İşte bu zîbâ kitâb-ı Mesnevî

...

Tab' olundu sâye-i şâhânedede
 Okuyup kesb eyleye feyz-i ma'nevî

...

Sâye-i kutb-ı cihânda bî-bedel
 Tab' olundu Mesnevî-i Ma'nevî [1268]
 Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 636)

M.1852'de (H.1268) basılan bir diğer eser, *Ravzatü'l-Ahbâb*dir. Zîver Paşa, “Târîh-i Tab'-ı Ravzatu'l-Ahbâb” başlıklı şiirinde bu basıma şu tarihi düşürür:

Efdal-i şâhân-ı dîn 'Abdü'l-mecîd Hânî'n zihî
 Himmetiyle oldu mânend-i kütüb dünyâ esah

...

Tab' olundu sâye-i şâhânedede gâyet nefîs
 Nûsha-i pâkîzesi bak oldu pek a'lâ esah

Bu kitâbın tab'ını basma-kalıp zann eyleme
 Olamaz yañlış 'ibârâtı anıñ illâ esah

...

Ravzatu'l-Ahbâb basıldı bu sa'd âvânda [1268]
 Tab' olundu Ravzatu'l-Ahbâb pek vâlâ esah [1268]
 Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 639)

M.1825'te (H.1241), *Divan*'ını tertip eden Şevkî, konuyla ilgili yazdığı manzumesinde bu düzenleme için şöyle tarih düşürür:

Bu dîvân ehl-i 'aşka şevk olsun ey fakîr Şevkî
 Denildi ism ü târîhi meserret-nâme-i 'uşşâk [1268]
 Şevkî (Taşdelen, 2014, s. 613)

¹⁷ 1268: 1266

M.1857’de (H.1273), Nâfi’nin *Mahzen-i Esrâr-ı Şi’r* adlı kitabı basılır. Zîver Paşa, “Nâfi Efendi Hazretlerinin Fenn-i ‘Arûzdan Mahzen-i Esrâr Nâmıyla Te’lîf Buyurmuş Oldukları Kitâb Takrîzidir” başlıklı şiiriyle bu esere tarih manzumesi biçiminde bir takriz yazar:

İşte bak fenn-i ‘arûz üzere kitâb
Eyledi te’lîf bir sâhib-nikât

Ya’nî bu nef’-i cenâb-ı Nâfi’i
Bî-riyâ tahsîn eder ehl-i sikât

...

Cevher-i elfâz-ı nazma vezn ile
Vaz’-ı kîrât eyledi ol hoş-sıfât

...

Mahzen-i Esrâr nâmın vaz’ edip
Zîver oldu nüsha-i şöhret-simât

Mahzen-i Esrâr oku târîhidir [1276 – 3 = 1273]¹⁸
Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilât

Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 669)

Yine M.1857’de (H.1273), Rüşdî’nin yazdığı ve ilk Türkçe alfabe kitabı olan *Nuhbetü’l-Etfâl* basılır. Dönemin şairlerinden Senîh, “Târîh-i Tab’-ı Nuhbetü’l-Etfâl” başlıklı şiirinde bu basıma tarih düşerken; Zîver Paşa da bir takriz yazar:

Rüşdî-i sâhib-hüner sıbyân için bir nev-eser
Yapdı kim tahsilde teshîl eder resm ü rehi

Harf-i mu’cemle dedim târîh-i temsîlin
Tab’ olundu Nuhbetü’l-Etfâl pür-ma’nî zihî [1273]
Senîh (Okyay, 2005, s. 104)

Eyledi Rüşdî Efendi kim bu zîbâ nüshayı
Cümleten etfâle nev-ta’lîm için ihdâ bihî

Cevherîn târîh oldu Zîverâ takrîzine
Tab’ olundu Nuhbetü’l-Etfâl sıbyâna zihî [1273]

Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 680)

M.1858’de (H.1274), Şevket Mehmed’in Farsça yazdığı *Kitâb-ı Sünbülîstân’ı* basılır. Zîver Paşa da bu eser için bir takriz yazar:

Gülistân-ı ma’ârifdir bahâristân-ı hikmetdir
Zebân-ı Fârsîde bu Kitâb-ı Sünbülîstân hâ

Muvaffak olıcak Şevket Efendi anı te’lîfe
Zihî mülk-i hünerde şevketâne oldu nâm-ârâ

¹⁸ 1273: 1272

Güher-pîrâ-yı takrîz oldu Zîver cevherîn târîh
 Kitâb-ı Sünbülîstân ile şâd oldu dil-i ma'nâ [1274]
 Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 692)

M.1859'da (H.1275), *Senîh Divanı* basılır. Fatîn, bu divanın basımı için şu tarih manzumesini yazar:

Hünermendân-ı 'asrîñ şâ'ir-i üstâd-ı zî-şânı
 Edip tertîb-i dîvân etdi sebkât nükte-sencânı
 Fatîn 'arz eyledim târîh-i matbû'ın fakîrâne
 Senîh-i nükte-fermânîñ güzel basıldı dîvânı [1275]
 Fatîn (Erdoğan, 2007, s. 176)

M.1860'da (H.1276), 'ikinci Râğıb' olarak tanınan Râğıb Paşa'nın Divan'ı basılır. Fatîn, bu divanın basımı için bir tarih manzumesi yazar:

Ma'ârifdân-ı Nüreddîn Paşa-yı mufahham kim
 Odur sınıf-ı kibârîñ nükte-fermâ şefkat-âyîni
 Pek a'lâ vâlid-i zî-şânınıñ basdırdı dîvânın
 N'ola şâ'irler andan öğrenirse fenn-i tedvîni
 'Aceb mi vâlidî hakkında dense Râğıb-ı Sâñî
 Bulup derc eylemiş dîvânına bunca mezâmîni
 Sezâdır vezn olunsa dâne-i gevherle târîhi
 Basıldı pür-ma'ârif Râğıbîñ Dîvân-ı rengîni [1276]
 Fatîn (Erdoğan, 2007, s. 172)

M. 1861'de (H.1277), Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedrettin'in *Vâridât* adlı Arapça eserinin Muhammed Nûrû'l-Arabî tarafından yapılmış şerhini, Âbid manzum olarak Türkçe'ye çevirir. *Divan*'ında da, "Târîh-i Risâle-i Şerîf Sirâc-ı Ğayb" başlıklı şiiriyle bu eseri bitirişine ve "Târîh-i Dîger" başlıklı şiiriyle de eserin basılmasına şöyle tarih düşürür:

Şeyh Bedreddîne mahsûs Vâridâtdır bu beyân
 Şerhi de şeksiz olupdur Vâridât-ı Hakk inan
 Çünkü tedrîs eyledi lutf eyleyip şârih bize
 Kalmadı hiç dilde müşkil oldu zâhir hep nihân
 Lîk kelâm-ı 'Arabîden zâhir oldu kevne çün
 Şerh ü metni Vâridât-ı Hakdurur kılma gümân
 Hazret-i şârih edip ol bendesine kim hitâb¹⁹
 Tercüme olsa güzel olurdu hakk-ı tâlibân

...

¹⁹ ol: –

İşte bu nutkuñ kerâmeti edip bizde zuhûr
Yoksa ‘âcizdir añı nazm etmege nutk u lisân

...

‘Avn-i Hakla çüñkü nazmen tercümem buldu hitâm
Bir teveccüh eyledim şârihe ol demde hemân

Dedi sırrımdan baña olsun Sirâc-ı Ğayb aña
Nâm hem târîh-i tâmdır kıl hesâb olsun ‘ayân

...

‘Âbidâ bir yâdigârdır ehl-i dil olan bilir
Bu kitâb-ı ‘ârifândır bu kitâb-ı ‘ârifân [1276]

*

Bi’l-bedâhe bu risâle bizlere rahmen zuhûr
Eyledi emr-i sülûk çüñkü hakîkatle müdâm

Söyledim târîh-i tâmın hem ‘azîziñ emrini
Kasr-ı ‘ârifânda tâlib kesb edip sen bul makâm [1277]

Âbid (Gülen, 2011, ss. 125, 126, 127)

Temmuz 1862’deki (Safer 1279) basımından kısa bir süre önce, 1861’de (1277) Yusuf Kâmil Paşa Fenelon’un *Les Aventures de Telemaque* adlı eserini Türkçeye çevirmeyi tamamlar. Zîver Paşa, “Târîh-i Tercüme” başlıklı şiiiriyle bu çevirinin bitişine bir tarih manzumesi yazar:

Nüsha-i kübrâ-yı zâtı bir müşîr-i Kâmilîñ
‘Akl u hikmetle sezâdır olsa zîbâ tercüme

...

Oldu her satrında saf-beste cünûd-ı ma’rifet
Edicek meydân-ı elfâzı müheyyâ tercüme

...

Safha-i hikmetde kilik-i pür-feniñ tahrîk ile
Kıldı himmet erdi itmâma bu a’lâ tercüme

...

Zîver elfâzı gibi târîhim oldu cevherîn
Hikmetü’l-tibyân-ı mülk oldu bu vâlâ tercüme [1277]

Zîver Paşa (Arslan, 2009, s. 718)

M. 1861’de (H.1277), *Eşref Paşa Divanı* basılır. Fatîm, bu divanın basımı için şöyle tarih düşürür:

Fatîm tab’ınca mücevher eyledi tanzîm
Basıldı nükte-senc Eşref Begiñ Dîvânı al şimdi [1277]

Fatîm (Erdoğan, 2007, s. 172)

M. 1863’de (H.1279), Sâ’ib Efendi’nin Farsça’dan Türkçe’ye aktardığı *Kitâb-ı Nân u Helvâ* basılır. Fatîn, bu eser için şu tarih mazumesini yazar:

Ola Sâ’ib Efendi-i şeker-güftâre sad tahsîn
Halâvet üzre şerh etdi Kitâb-ı Nân u Helvâyı
‘Aceb nazm ile nesri mezc edip tabh etdi bir helvâ
Sezâ bezm-i kemâle da’vet etse İbn-i Sînâyı
Lugât-ı Fârsîyi nakl edip ta’bîr-i Türkîye
Bu pâkîze eser buldu diger lafz üzre ma’nâyı

...

Misâl-i Nân u Helvâ tab’a târîhi verir lezzet
Basıldı bâ-halâvet bul oku şehd-i musaffâyı [1279]²⁰
Fatîn (Erdoğan, 2007, s. 194)

M.1864’de (H.1280) Âbid, *Füsûsü’l-Hikem*’in şârihlerinden Abdülganî en-Nablusî’nin şerh ettiği nüshaya eklemeler yapar. *Divan*’ındaki “Târîh-i Tahrîr-i Kitâb-ı Füsûsî” başlıklı şiirinde de buna şöyle tarih düşürür:

Cenâb-ı şeyh-i ekber gavs-ı a’zam zât-ı bî-hem-tâ
Resûlu’llâhdan aldı bir ‘ilm bi’z-zât idi mahzâ
Ol ‘âlemi bu Füsûsda nakş edip işte saña sâlik
Okuyup ma’nîsin tahkîk eden diller olur binâ
Husûsiyle bu şerhde hazret-i ‘Abdü’l-ğanî tedkîk
Edip îzâh-ı ma’nî anda müşkil koymadı aslâ
Okuyup mürşidimden iki üç faslın bi-hamdi’llâh
Ki oldu vâris-i ‘ilm-i velâyet ‘âlim ü dânâ

...

Nice zât-ı mükerrerem şerh edip ‘âlemde zâhirdir
Velîkin bu muvazzah nüsha ender bulunur hâlâ
Anıñçün bu fakîr de nüshayı tezyîd için yazdım²¹
Egerçi hüsn ü hattım yok şikeste bestedir imlâ
Müyesser kıldı çünkü Hak tamâmın şükr edip ‘Âbid
Mücevherle yazaydın târîhi lâyük idi hakkâ [1280]
Âbid (Gülen, 2011, ss. 128, 129)

M.1825’te (H.1241), *Divan*’ını tertip eden Âbid, konuyla ilgili yazdığı manzumesinde bu düzenlemeye şu tarihi düşürür:

²⁰ 1279: 1275

²¹ Anıñçün: Anıñ için

İşbu cem'-i nazmımın târîh-i cevherdârına
 Oldu kalb-i sırrımın mir'ât işte rû-nümâ [1241]
 Âbid (Gülen, 2011, s. 46)

Haziran 1866'da (Safer 1283), Fatîn vefat eder. Fâzıl Paşa şöyle tarih düşürür:

Şâ'ir ü mâhir idi inkâr olunmaz hakkı kim
 Eyleyip terk-i fenâ 'azm-i bekâ etdi hemîn
 Bir muhibbi hüzn ile târîh-i fevtin söyledi
 Göçdü bu yıl erdi 'ukbâya meded şâ'ir Fatîn [1283]
 Fâzıl Paşa (Duman, 2005, s. 229)

M.1871'de (H.1288), *Fatîn Divanı* basılır. Senîh, bu basıma şu tarihi düşürür:

Bî-bedel divândır nazm eyle târîhin Senîh
 Tab' olundu cümle-i âsâr-ı makbûl-i Fatîn [1288]
 Senîh (Erdoğan, 2007, s. 254)

M.1876'da (H.1293), *Emin Hilmi Divanı* basılır. Şairin kendi eseri için düşürdüğü tarih şöyledir:

Dedi târîh-i tab'm tab'-ı kemter lafzen ü ma'nen
 Basıldı biñ iki yüz doksan üçde bu nüsha [1293]
 Emin Hilmî (Duman, 2010, s. 14)

M. 1889'da (H.1306), şair-münşi İrfan Paşa vefat eder. Râşid İbrâhîm, onun ölümüne şu tarihi düşürür:

Etdi bu târîhi mu'cem katre-i hûn-ı sirişk
 Âh rihlet eyledi 'İrfân Paşa cennete [1306]
 Râşid İbrâhîm (Çetin, 2006, s. 170)

M.1893'te (H.1310), *Divan'*ını tamamlayan Ahmed Cevdet Paşa, konuyla ilgili yazdığı manzumesinde şöyle tarih düşürür:

Şükr edip Cevdet dedi târîh-i tâm
 Hamd ile divânçem buldu hitâm [1310]
 Ahmed Cevdet Paşa (Yıldıran, 1994, s. 227)

Sonuç

XIX. yüzyıl edebiyat dünyasındaki otuz dokuz divandan alıntıladığımız yukarıdaki beyitler, klasik şiirin altı yüz yıldır süregelen değerler halkasına nazire (özellikle gazel ve tahmis yoluyla) ve tazmin gelenekleri, kaside yazımındaki düşüş, kasidenin övgü konulu bir ‘tür’ olarak mesnevi ve muhammes şekli içinde kullanımı, hamilik geleneği çerçevesinde II. Mahmut’un şairlere yazdığı mektuplarla onları huzuruna davet etmesi, şairlerin birbirleri ve/veya eserleri hakkındaki düşünceleri, müşterek gazel söyleme geleneği, şiirde eski-yeni karşılaş(tır)ması, yeni edebiyat hareketleri (Encümen-i Dâniş) bağlamında ve divan tertipleri-tamamlanmaları, divan-mesnevi-risale-alfabe kitabı basımları, türlü konularda yazılmış kitapların yeniden yazımları, Arapça-Farsça-Fransızca’dan çeşitli tercüme, Mesnevi şerhleri, şair vefatları dolayısıyla düşürülen tarihler bağlamında yeni zincirler eklemektedir. Yine önceki yüzyıllardan gelen takriz geleneğinin de hem tarih manzumesi olarak, hem de diğer şiirler yoluyla devam ettiği görülmektedir.

İzinden gidilerek takip edilen şairler arasında Enderunlu Vâsıf, Pertev, Bursalı İffet, Hanyalı Nûrî, Leylâ Hanım, Nesibâ Hanım, Şeref Hanım ve Ziver Paşa’nın isimleri geçmektedir. Kendi divanının tertibine-tamamlanmasına-basımına yine kendisi tarih düşüren şairler Hanyalı Nûrî, Keçecizâde İzzet, Şevkî, Âbid, Emin Hilmî ve Ahmed Cevdet Paşa’dır. Ölümüne tarih düşürülen şairler/yazarlar ise Hoca Neş’et, Pertev, Sümbülzâde Vehbî, İhyâ, Sürûrî, Mehmed Said Efendi, Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet, Dâniş Mehmed, Aynî, Leylâ Hanım, Fatîn ve İrfan Paşa’dır.

Dönemin yayın dünyasındaki hareketlilik bakımından matbu basımı yapılan edebî eserler arasında *Sümbülzâde Vehbî Divanı*, *Keçecizâde İzzet Divanı*, *Esrar Dede Divanı*, *Hâlet Efendi Divanı*, *Aynî Divanı*, *Nesimî Divanı*, *Neccarzâde Rıza Divanı*, *Senih Divanı*, *Râgıb Divanı*, *Eşref Paşa Divanı*, *Fatîn Divanı*, *Emin Hilmî Divanı* ve *Mesnevi* dikkati çekmektedir. Kimi tarih manzumelerinden bu eserlerden bazılarının nerede basıldığı bilgisi de (Mısır) alınmaktadır. Tercüme-telif tarzında bir tezkire örneği olarak *Sefînetü’ş-Şu’arâ*, aruz üzerine *Mahzen-i Esrâr-ı Şi’r*, alfabe kitabı olarak *Nuhbetü’l-Etfâl*, siyer türünde *Ravzatü’l-Ahbâb*, ahlaka dair *Kitâb-ı Nâfi’u’l-âsâr Nevbâve-i Simârü’l-esmâr* basılmıştır. *Kitâb-ı Sümbülistân*, Farsça yazılarak basılan bir eserdir. Şerhler yapılmıştır: *Hulasatü’ş-Şürûh*, *Kitâb-ı Füsûsî*. Edebiyat, muhâdarat (edebî-tarihî fıkralar/hikâyeler), astronomi gibi çeşitli alanlara dair çeviri faaliyetleri söz konusudur: *Tercüme-i Telemak*, *Tercüme-i Mustazraf*, *Kitâb-ı Yeni Hey’et*, *Sirâc-ı Gayb*, *Kitâb-ı Nân u Helvâ*. Şâhidî’nin *Gülşen-i Vahdet*’i, Cevrî’nin *Hall-i Tahkîkât*’ı yeniden yazılmıştır. Edebiyat dışında mantık ve âdap hakkında yazılan kitaplar vardır: *Kitâb-ı Fenârî*, *Tasavvurât*, *Kitâb-ı ‘Abdü’l-vahhâb*. Nazire geleneği sadece divanlardaki gazeller ve/veya müstakil mesneviler üzerinden olmamış sözlükler arasında da devam etmiştir.

Süleyman Dürrî'nin *Tuhfe-i Güher-rîz*'ine Zîver Paşa tarafından tarih manzumesi şeklinde bir takriz yapılmıştır.

Tarih manzumeleri arasında, herhangi bir konuda bilgi verirken edebiyat tarihi açısından başka detayları da içinde barındıran örneklerle karşılaşmaktadır. Örneğin, Enderunlu Vâsıf'ın ölümü üzerine yakın arkadaşı Keçecizâde İzzet tarafından kaleme alınmış bir tarih manzumesinde şairin aslında ölmeden önce eserlerini yaktığı ve *Gülşen-i Efkâr*'ının da yanan bu eserler içinde olduğu bildirilmektedir. Oysa adı geçen eser, Vâsıf'ın ölümünden yıllar sonra İstanbul ve Mısır'da basılmıştır. Yine Keçecizâde İzzet'in yazdığı Mehmed Said Efendi'nin ölümü için olan tarih manzumesinde ise; lakabının Kitapçı olduğu, inşadaki ustalığı, *Kur'ân* sözlüğünü çevirdiği, yazdığı siyerin ilk nüshasını İzzet'e ithaf ettiği, padişah tarafından kendisine verilen Livadya (Manastır)'ın daha bir aylığını yiyemeden -kasaba eşrafının da kıskançlığıyla- hastalanıp vefat ettiği belirtilmektedir.

Bu yazı vesilesiyle, kendi çağlarının edebî yol haritasına dair zengin malzemeler sunan divanlardan naçizane bir tespit ve derleme yapmaya çalıştık. Özel olarak XIX. yüzyıla, genel olarak Türk edebiyatının klasik dönemlerine kendi çağlarında kaleme alınmış edebî eserler üzerinden bakmak; bir kez daha klasik Türk şiiri metinlerine sadece estetik değerleriyle değil, farklı tematik açılardan da yaklaşılabileceğini göstermektedir. Bu tür yeni bakışlar; hem metinlerin var olduğu edebî geleneğin parçası oldukları sanatsal bütünün içindeki yerlerini görebilmek, hem de onlarla ilgili kimi önyargıları kırarak yeni düşünceler üretmek için yeni boyutlar getirecektir.

Kaynakça

- Açıl, B. (2005). *Sırrî Râhile Hanım ve Divanı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Akkuş, Y. (2010). *Benderli Cesari'nin Divanı ve Divançesi (İnceleme-Tenkritli Metin)*. Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akyol, İ. (2005). *Hanyalı Kâmi Divanı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Alpaydın, B. (2007). *Refî-i Kâlâyî Divanı (İnceleme-Metin)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Arslan, M. (2002). *Şeref Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, M. (2003). *Leylâ Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, M. (2004). *Aynî Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, M. (2005). *Bursalı İffet Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, M. (2009). *Ziver Paşa Divân ve Münşe'ât*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Aydın, A. (2009). *Hanyalı Nuri Osman ve Divan'ı*. Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Aydoğan, Ş. (2008). *Selanikli Âkîf Efendi'nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divan'ı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Batği, Ö. (2012). *Nu'man Mâhir Divanı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çağlayan, B. (2006). *Baharzâde Ferîde Hanım*. Ankara: Çağhan Ofset.
- Çapan, P. (2012). Şefik Divanı Örnekleminde Manzum Tarih Düşürme Geleneği. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-21 Ekim 2011) Bildirileri* içinde (ss. 69-85). Adana.
- Çetin, K. (2006). *Râşid (1310? - 1892) ve Divan'ı İnceleme – Tenkitli Metin*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Duman, M. A. (2005). *Fâzıl Divanı (Transkripsiyonlu Metin – İnceleme)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Duman, M. (2010). *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Divanının Metni*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Elaldı, M. (2005). *Nazîf Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Divan'ının Tenkitli Metni*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Elmacı, B. (2016). *İstanbullu Eşref Divanı (Metin-İnceleme)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Erdoğan, M. (2007). *Fatîm Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Gülen, F. N. (2011). *Âbid Efendi'nin Divançesi (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Gürel, R. (t.y) *Enderunlu Vâsîf Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Karakoyun, E. (2007). *Zaik Divanı (Metin: 1b-65a)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Koçver, A. (2008). *Mahmud Celaleddin Paşa Divanı (İnceleme-Metin)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Okyay, E. (2005). *Senîh-i Mevlevî Divanı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Önal, S. (2010). *Hâtif Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı (İnceleme – Karşılaştırmalı Metin)*. Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Özgül, M. K. (2016). *Osman Nevres Efendi*. İstanbul: Kitabevi.
- Söylemez, A. (2016). *Reşîd Paşa Divanı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, H. A. (1994). *Hersekli Ârif Hikmet Bey Divanı (İnceleme-Metin)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Şahin, E. S. (2004). *Keçecizade İzzet Molla'nın Divanları: Bahar-ı Eşkar ve Hazan-ı Asar*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şentürk, D. (2010). *19. Yüzyıl Şairlerinden Hatice Nakîyye Hanım'ın Divan'ının Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Tanrıbuyurdu, G. (2008). *Eşref Paşa Divanı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Taşdelen, İ. (2014). *Şevki Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)*. Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Taşkın, G. (2003). *İzmirlî Rûmî Efendi Divanı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Turan, L. (1998). *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şuarâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*. Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Uslu, A. (2007). *Sürûr-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme - Transkripsiyonlu Metin s. 151-250)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Yıldıran, M. (1994). *Ahmed Cevdet Paşa Hayatı Eserleri ve Dîvânçe-i Cevdet*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

- Enderunlu Fâzıl Divanı*. (1258). TTK Kütüphanesi. 6 Mart 2017 tarihinde kutuphane.ttk.gov.tr/opac/resource?id=243988 adresinden erişildi.
- Pertev Paşa Divanı*. (1256). TBMM Kütüphanesi. 6 Mart 2017 tarihinde acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/handle/11543/1/browse?value=Pertev+Pa%C5%9Fa&type=author adresinden erişildi.
- Şeyhülislam Ârif Hikmet Divanı*. (1283). TBMM Kütüphanesi. 6 Mart 2017 tarihinde acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/handle/11543/1147 adresinden erişildi.